

Міністерство освіти і науки України
Камянець-Подільський Національний університет ім.Івана Огінка
Кафедра історії України

Дипломна робота
На здобуття кваліфікаційного рівня «магістр»
З теми:

**УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА УКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ В 1919-1939 РР.**

Виконав:
Студент Istb1-M17 Групи
Спеціальності Середня освіта (історія)
Ілляшов Андрій Леонідович

Науковий керівник :
Кандидат історичних наук -доцент
Кліщинський Павло Володимирович

Камянець-Подільський

2018

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Історіографічний огляд та джерельна база дослідження.....	5
РОЗДІЛ II. Становище УГКЦ в Галичині та Закарпатті в 1919-1939 рр.....	9
РОЗДІЛ III. Діяльність УГКЦ в Галичині та Закарпаттів 1919-1939 рр.....	27
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	103

ВСТУП

Актуальність теми.

Наприкінці ХХ століття релігійна та світська громадськість України широко відзначила 400-ту річницю проголошення Берестейської (Брестської) унії, яка поклала початок існуванню Української греко-католицької церкви.

Актуальність вивчення проблем УГКЦ пояснюється насамперед тим, що її історія особливо фальсифікувалася в радянській історіографії, а всі ієрархи церкви неодмінно зображувалися радянськими істориками як вороги українського народу. В сучасних умовах, коли історики отримали доступ до секретних архівних матеріалів, тези радянської історіографії стосовно УГКЦ піддаються серйозній науковій критиці і спростовуються реальними документами.

Знання справжньої історії УГКЦ надзвичайно важливе для патріотичного виховання української молоді, оскільки показує різнобічну діяльність цієї церкви, спрямовану на зміцнення української національної ідеї у 20-30-х рр. ХХ століття.

Слабка вивченість теми, складна історія УГКЦ в ХХ столітті визначила проблематику нашої роботи.

Об'єктом дослідження є релігійне життя населення Західної України та Закарпаття в 1919-1939рр.

Предметом дослідження є становище та діяльність Української греко-католицької церкви в Галичині та Закарпатті в 1919-1939рр.

Хронологічні межі роботи охоплюють період від 1919-1939р., тобто період між двома світовими війнами.

Географічні межі роботи охоплюють територію Західної України та Закарпаття, оскільки УГКЦ в зазначений період на території Наддніпрянської України не функціонувала

Мета роботи полягає в тому, щоб проаналізувати становище та діяльність УГКЦ в Галичині та Закарпатті у 1919-1939рр.

Завдання роботи є наступними:

- проаналізувати стан наукової розробки теми та джерельну базу дослідження:
- розкрити механізм діяльності УГКЦ на території Галичини та Закарпаття:
- показати націєтворчу роль цієї церкви; висвітлити заходи УГКЦ у вирішення соціальних і культурних проблем народу, збереження його історичної пам'яті, моральноетичних цінностей;

Методи дослідження. У процесі вивчення теми були використані загальнонаукові та конкретно історичні методи. Аналітико-синтетичний метод застосовувався для аналізу джерел та літератури. Проблемно-хронологічний метод використовувався для висвітлення подій і процесів у хронологічній послідовності.

Новизна роботи полягає в тому, що :

- всупереч радянській історіографії доведено національний характер греко-католицької церкви, показана її різноманітна діяльність;
- дана всебічна і позитивна оцінка діяльності керівника цієї церкви митрополита Андрея Шептицького;
- вперше показано негативне ставлення митрополита А. Шептицького до терористичних методів боротьби, які практикувались частиною українських радикалів у1919-1939 рр. Це показує, що митрополит А. Шептицький у своїй діяльності не був реакціонером, як це протягом багатьох років стверджували радянські історики, а навпаки, був щирим українським

патріотом , світогляд якою постійно базувався на християнських засадах толерантності.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її фактичний матеріал та висновки можуть бути використані на уроках історії при розробці курсів з релігієзнавства.

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел і літератури.

ОУН. Він не Ініціював жодних терористичних акцій, опікав арештованих членів організації.[236.с.50]

Таким чином. Українська греко-католицька церква в Галичині та Закарпатті в міжвоєнний період здійснювала надзвичайно різно манітну діяльність. Будучи легальною ієрархією в Польській державі УГКЦ займала помірковану позицію в політичному житті, активно віково вала українське населення в патріотичному дусі.

Висновки

Діяльність Української греко-католицької церкви в Галичині та Закарпатті в міжвоєнним період (1919-1939 рр.) важливе місце в історії УГКЦ ХХ століття. З 1901 по 1944 р. цю церкву в Галичині очолював митрополит Андрей Шептицький це був видатний релігійний і політичний діяч України першої половини ХХ століття. Ним було зроблено вагомий внесок у розбудову Української Греко-Католицької церкви та у справу захисту релігійних і політичних прав українського народу на теренах Західної

України. Андрей Шептицький на протязі свого життя показав себе патріотом України, непохитним борцем за українську національну ідею, людиною-гуманістом, яка постійно захищала загальнолюдські, християнські цінності. Патріотичне кредо А.Шептицького яскраво виявилось вже на початку 20-х рр, коли він виступав проти польського терору, щодо українців Галичини.

Цієї лінії А. Шептицький незмінно дотримувався і в період так званої "пацифікації", і під час захисту православних віруючих у Польщі. А.Шептицький протягом життя постійно був поміркованою людиною, яка різко критикувала політичний екстремізм як комуністичного, так і націоналістичних спрямувань. Концепція християнського патріотизму А.Шептицького виключала будь-яке насильство стосовно нередеганців інших націй, її моральна основа передбачала також засудження класової ворожнечі. У підході до даних проблем митрополит виходив з гасла рівності всіх людей перед Богом.

Митрополит А.Шептицький вважав, що Українська Греко- католицька церква має відігравати месіанську роль - поєднати Захід і Схід, повернути християн-українців на засади єдиної церкви. Національний характер УГКЦ, на його думку, визначався тим, що вона проповідує людям Біблію українською мовою, сприяє розвитку національної культури і письменства виховує дітей в українському дусі, залучає всіх до праці в ім'я Батьківщини, відповідає за моральне здоров'я нації.

А.Шептицький приділив особливу увагу пошуку шляхів примирення в релігійному середовищі країни, Як вважав митрополит Андрей, це примирення може бути досягнуто, якщо керівництво церков (православної і греко-католицької) щиро бажає міжконфесійного миру. Важливою засадою вказаної програми А.Шептицький також вважав готовність церков до взаємних поступок. В умовах сьогодення ідеї А. Шептицького про релігійне примирення набувають особливо важливого значення. Вони

служують великій меті - утвердженню суспільної злагоди, яка так необхідній Україні сьогодні.

Великим був внесок митрополита А.Шептицького у розвиток української національної культури в Західній Україні. З його ініціативи та підтримки були відкриті навчальні та благодійні заклади, оздоровчі товариства, шпиталі тощо.

Вагомий внесок у розвиток національної освіти, збереження пам'яток історії та культури зробила заснована митрополитом А.Шептицьким Богословська академія (відкрита у жовтні 1929 р. на базі духовної семінарії). З благословіння А. Шептицького її ректор Йосип Сліпий залучив до професорсько-педагогічного колективу знаних представників науки, культури і духовенства, зокрема директора музею НТШ Ярослава Пастернака, істориків Івана Крип'якевича і Миколу Чубатого, археолога-палеолітознавця Юрія Полянського та ін. У п'яти залах академії засновано спеціальний церковний музей, директором якого став відомий дослідник церковної архітектури Михайло Драган. Разом із студентами-богословами Ярослав Пастернак розвідав у 1931-1935 рр. низку пам'яток в околицях Ходорова, Бібрки. Перемишлян. Під керівництвом авторитетного вченого молоді богослови провели археологічні розкопки кладовища XV ст. у с.Делігві (нині Ілумацький район Івано-Франківської області), а також різночасових пам'яток в селах Залісці, Осталовичі, Яничі, Дусанові, Глинську на Львівщині. Результатом цієї роботи богословських студій стала популярна книга "Святе Письмо" у світлі археологічних джерел" (Рогозин, 1936), Ним також легально досліджено церкву Святої Параскеви П'ятниці у Терехові. давньоруський храм у Знамгородці, монастирський комплекс у князю Белзі.

Церковне керівництво намагалося допомогти Музею визвольної боротьби у Празі, емігрантським товариствам УНР, зокрема Комітету для відзначення десятих роковин смерті С. Петлюри [253.с.145-147]

Священиків готувало також п'ять духовних семінарій. Українське духовенство проводило катехитично-виховну роботу у 8 тис. народних. 380 середніх та декількох вищих школах, а безпосередньо в своїх руках мало 520 народних. 20 середніх і вищих навчальних закладів[254.с.293-296].

Важливим центром науково-історичних і богословських студій стало Українське богословське товариство (УБТ, ств. 1923 р.). Його члени, зокрема отець Ю.Бабій цілеспрямовано опрацьовували джерела з історії церкви. насамперед єпископські візитації, які фіксували не тільки етап господарства та мистецькі цінності церкви, але й етнодемоірафічні зміни в регіоні. Їїдну анадііично-археоірафічну діяльність проводив" Архів історії унії", який був заснований 1928 р. А. Шептицьким. Його працівники І. Шеидрик (директорі К. Барвінський. Г. Дворянин, Р. Зубик. О. Цииклловський упорядкували великий археоірафічний корпус і написали низку розвідок. в яких узагальнили процес історичної трансформації східної церкви и українсько-білоруських землях ршньомолерного періоду. 1938 р. для цієї інституції збудовано архівне приміщення по вул. Петри С карго (неподалік "Народної лічниці") і встановлено спеціальні щільно замкнені хромово-скляні полиці. Вибух Другої синові війни призупинив шоковий проект [255.с.79-82]

Велика заслуга у них досягоеннях церкви ншієжала митрополиту Лїтрею (Пстицькому. який у складних умовах польської окупації зумів зміцнити УГКЦ. зробивши її консолідуючим чинником націоиадьпо-політичного життя. Саме він виробив концепцію національної церкви, стратегію і тактику її розвитку після поразки Визвольних змагань.

Матеріальне становище Української греко-каголицької церкви в Галичині та Закарпатті в міжвоєнний період було досить стабільним. Священики цієї церкви отримували платню від держави, мали значні прибутки від землі та комерційних справ. Все це давало можливість УГКІ І розгорнути активну діяльність у зазначений період. Одним із важливих її напрямків була участь духовенства у створенні клерикальних організацій та

партій. Серед них потрібно насамперед відзначити Український християнський орган (УХО), Український каюлицький союз (УКС), Каюлицьку акцію Української молоді (КАУМ), Українську католицьку народну партію (УКІПГ1). УГ КЦ намагалася контролювати молодіжні, кооперативні організації. слідувала за тим, щоб вони неухильно дотримувалися української національної ідеї, боролися за національну самобутність українського народу.

Українська греко-каголицька церква в міжвоєнний період мала в Галичині і Закарпатті ряд навчальних та наукових закладів, які будили національну свідомість, виховували кадри національне свідомого духівництва. Серед них закладів на першому місці стояла Львівська греко-каголицька богословська академія, в якій працювали визначні вчені та педагоги. Богословська академія постійно видавала наукові праці, в яких висвітлювалися питання історії України, її церковного життя, інші наукові проблеми.

Важливу роль в діяльності УГКЦ в Галичині та Закарпатті відіграв Орден (Чин) василіан, який керував видавничими справами церкви, поширював релігійні видання. УГ-КЦ видавала цілий ряд періодичних видань, які несли світло християнської науки в маси, прищеплювали любов до України, її історії, аналізували політичні події тощо. На сторінках церковних журналів і газет систематично виступали представники єпископату УГКЦ рядові уніатські священики, світські діячі.

Періодична преса УГКЦ регулярно інформувала своїх читачів про світське та релігійне життя українців в країнах Європи та Америки. Особливу увагу уніатська церковна періодика приділяла аналізу релігійного життя в Радянській Україні.

Папство та римська курія відводили УГКЦ в міжвоєнний період важливу роль, розраховуючи з її допомогою повернути народи України та Росії до католицької віри.

Українська греко-католицька церква в цей час в цілому мала великий авторитет серед шромадкості Галичини та Закарпаття. Проте це не виключзлягого факту, що комуністичні та атеїстичні ідеї знаходили певну підтримку у частини населення цих регіонів. Це ускладнювало діяльність УГКЦ і стимулювало її боротьбу проти комуністичної ідеології. В боротьбі проти комунізму Українська греко-католицька церква широко використовувала факти масових репресій сталінського режиму проти власного народу в Радянській Україні.

Сьогодні Українська греко-католицька церква легалізована в незалежній Україні й бере активну участь у релігійному та суспільному житті нашої держави. На сучасному етапі УГКЦ, як і в міжвоєнний період, прагне поширити унію на Наддніпрянську Україну. Саме з цією метою, на нашу думку, нещодавно було створено Києво-Вишгородський екзархат УГКЦ.

В наш час активно працюють видавництва греко-каголицької церкви в Західній Україні, виходять численні журнали іа газети уніатською спрямування. Уніатське видавництво "Свічадо", наприклад, друкує в рік понад 60 найменувань релігійної лігераіури.

У міжвоєнний період загально визнаним не лише духовним, ай національним лідером українською народу Галичини був мигронолиг Андрій Шептцький. Безнеречно, що й на зовнішній арені в стосунках із Ватиканом й урядами інших держав він виступав не дише як релігійний, а й як національний речник. Національна самосвідомість поряд із християнською доброчесністю були домінуючими ознаками характеру ієрархії та духовенства греко-католицької церкви, її історія у період між двома світовими війнами с яскравим тому свідченням. Греко-католицьке духовенство вітало проюлошення української державності, а в часи, коли над нею нависла загроза знищення, зосередило всі свої сили для її захисту Єпископат греко-католицької церкви в особі митрополита Шептицького єпископів Г.Хомишиназа И. Коциловською виступив на захист власного народу і

протягом тяжких повоєнних років прагнув вибороти йому достойне місце в новому світі.

Незважаючи на відчайдушні зусилля усієї нації, чи не єдиним винятком із ряду народів, що вибороли із завершенням світової війни власну незалежність, були українці. Постановою Ради послів від 25 червня 1919 року новоутворена Польська держава була уповноважена окупувати Східну Галичину по річку Збруч.

Антанта доручила "пацифікацію" Східної Галичини найбільшому супротивникові українців. "Умиротворення" обернулося для галичан новою війною, трагічнішою від попередньої. Польські війська проводили каральні експедиції, намагаючись нищити все, що українське, що хоч якимось чином піддавало сумніву доцільність польської окупації.

Знаючи, що греко-каголицький обряд та церква надійно служили українському народові захистом від латинізації і денаціоналізації, польські урядові чинники прагнули знищити Українську греко-католицьку церкву, підірвати її вплив на народ. Для досягнення цієї мети використовували різноманітні засоби : укршиських священників убивали. Арештовували масово інтернували, нищилися греко-католицькі монастирі та храми, чинилися перешкоди праці українських духовних семінарій, Поляки вживали всіх можливих засобів, щоб приневолити українське населення до зміни обряду. Цю акцію очолило польське католицьке духовенство. Українське населення польський уряд розглядав як потенційний ооскг асиміляції шляхом зміни національної структури Галичини і Західної Волині, а також відповідним чином спрямованої господарської, мовної та освітньої політики. Особливе місце в планах шовіністично настроєних польських кіл відводилося місіонерській діяльності польського католицького духовенства.

Перехід на латиський обряд зумовлював одержання роботи і заробітку. Навісь українських священників змушували під загрозою усунення зі

служби переходити з греко-католицького до латинського обряду. Ці факти свідчать про те, що сили, які ставили перед собою завдання зміцнення польської державності шляхом денационалізації народів, вбачали в Українській греко-католицькій церкві серйозну перепону для своїх намірів.

У період польського терору проти галичан у країнський каюлицький єпископат, намагаючись захистити власний народ, видав спільне пастирське послання, датоване 26 серпня 1919 року, метою якого було не лише підтримати українців у скрутну хвилину, а й показати усьому цивілізованому світу, які звірства чинили польські окупанти на українській землі. В умовах тіл тільного терору, заборони української преси послання єпископату надавало масовим протестам, що лунали зі Східної Галичини, загальнонаціонального характеру.

Розуміючи, що подальша доля українців Галичини буде вирішуватися на міждержавному рівні митрополит А. Шептицький як глава греко-католицької церкви намагався використати власний авторитет у світі для захисту національних прав свого народу. Після завершення світової війни він намагався для досягнення цієї цілі скористатися допомогою Ватикану, а наприкінці 1920 року вирушає у трирічну подорож сніговими столицями, намагаючись знайти розуміння проблем українського народу в тих країнах, від позиції яких залежало рішення І Паризької мирної конференції 1923 року.

З цього часу стосунки Польської держави і Української греко-католицької церкви характеризувалися протисгожиіям в сфері національно-культурних прав українців. Церква визнала верховенство держави в питаннях політики та адміністрації, однак при цьому залишилася захисником українських інтересів у цій державі.

Розуміючи, що після рішення Ради амбасадорів боротьба за збереження прав українців набула характеру національно-культурного протистояння, греко-католицьке духовенство прагнуло законодавче оформити

широкі права церкви у сфері культури, освіти та науки. Воно домогалося незалежності в питаннях виховання кліру, збільшення впливів церкви на початкове і середнє шкільництво, обмеження колонізації українського населення шляхом утруднення зміни обряду.

Законодавчим актом, що юридичне оформив стосунки між польським державним апаратом і греко-католицькою церквою, став конкордат, підписаний між Ватиканом і Річчю Посполитою 10 лютого 1925 року. Тоді коли в землях історичної Польщі ця угода мала більш декларативний характер, тільки підтверджувала приязні стосунки держави з католицькою церквою, то в Східній Галичині конкордат встановлював конкретні правила в стосунках між державою, що виражала інтереси в першу чергу польською населення. Греко-католицькою церквою, що завжди мала у країнський характер.

З цього моменту ієрархія церкви та її духовенство боролися за дотримання тих прав, які були гарантовані українцям та їх церкві цими договорами. Церква гостро реагувала на неприйняття урядом та польським громадянством української ідеї в цілому, на ігнорування прагнень українців створити національну вищу освіту, на польську шкільну політику щодо українців; на дискримінацію української мови та культури, на "пацифікацію" та політичні репресії, на денационалізацію Волині та Полісся. Вона була важливим чинником в українському політичному житті, користувалася довірою та авторитетом різних політичних сил, нерідко впливала на їх позицію. Це все також мало вплив на стосунки церкви з державою.

У міжвоєнний період греко-католицьке духовенство стало на захист української молоді, намагаючись зберегти роль родини у питаннях виховання та не допустили впливів крайньорадикальних політичних течій на формування її світогляду.

Важливу роль у справі збереження національної самобутності українського народу в умовах жорсткого асиміляційного польського тиску відіграв цілий ряд українських просвітницьких товариств. Просвітницький рух у Галичині значною мірою виник завдяки активній праці та високому патріотизму іреко-каїолицькою духовенства Тривати час поняття "священик" та "просвітитель" для галицькою українця були тотожні.

В ХХ ст. греко-католиийкий клір став засновником ряду культурно-просвітницьких та економічних установ. У міжвоєнний період українське духовенство і надалі відігравало традиційно велику роль у їх діяльності. Особливо сильним його вплив був у низових ланках цих організацій. У селах, де майже всю суспільну працю виконували священики, парох, зазвичай, був одним з організаторів діяльності просвітницьких товариств та кооперативною руху.

У міжвоєнний період в середовищі греко-католицького духовенства точилася полеміка, яку позицію мала зайняти церква щоло просвітницько руху в даний період. Цей рух, що йому дав початок український клір, в часи, коли народ потребував допомога церкви, бо практично не маз національної ітлетієнці, сприяв її народженню Здавлюся, що церква виконала свою місію, взявши активну участь у вихованні провідної верстви українського народу. Українська інтелігенти поступово очолила суспільне життя галичан. Вона розбудувала ті просвітницькі установи, то брали свій почаг ток у другій половині ХІХ століття, очолила їх і вела велику працю, шо була так необхідна в умовах, коли українцям Галичини загрожувала денационалізація з боку Польші.

За цих обставин, природно, виникало запитання, яке місце у просвітництві мало зайняти духовенство? Серед діячів просвітницького руху переважала думка, що добро нації вимаїас й подальшої участі духовенства у діяльності товариств. Однак, власне, у середовищі діячів церкви виробилось дві позиції стосовно цієї проблеми.

Перша з них. переконаними прихильниками якої були єпископи Г. Хомишип та Й. Коциловський. полягала в тому, що пріоритетним напрямом діяльності церкви мала стати робота над творенням нових, підпорядкованих ієрархії просвітницьких за господарських установ, які маї б стати знаряддям церкви у боротьбі з атеїзмом, еекіантством, комунізмом і тероризмом. Представники цієї позиції, розуміючи, що українські просвітницькі товариства потенційно можуть потрапити під вплив лівооадикальних сил, робили все можливе, щоб відокремити церкву від їх діяльності. В той час представники іншої позиції, яку поділяв і митрополит А. Шептицький. розуміли, що зміцнення авторитету церкви вимагає вступити у безкомпромісну боротьбу із ворожими церкві силами за впливи в таких товариствах як "Просвіта", "Рідна шкода", "Союз українок" та деяких інших.

Для розуміння ситуації необхідно відмітити, що переважна більшість греко-каголицького духовенства належала до "табору митрополита", і тільки незначна його частина підгримувала позицію єпископів. Український католицький клір у своїм загалі був переконаний, що тільки в об'єднаному українському суспільстві, в громадському житті якого активну участь бере греко-католицьке духовенство. впливаючи на піднесення культурною ріння громадам. на виховання дітей та молоді, забезпечуючи собі провід в ідеолоіічній системі суспільства, церква може стати загальнонаціональною, установою. здатного протистояти будь-яким деструктивним силам.

Діяльність митрополит А. Шептицького та його однодумців була спрямована на зміцнення авторитету греко-католицької церкви шляхом активної діяльності духовенства в українському громадському житті, моральної підіримки тих загальнонаціональних установ, які, декларуючи свій католицький характер. здійснювати велику просвітницьку роботу.

До "табору митрополита" належати свящєіпткі з усіх тбох епархій, які затратили багато зусиль па становлення та розвиток національних просвітницьких установ. Саме вони, будучи переконаними, що нраня в загаль-

нонародних просвітницьких то царистах є невід'ємною сьоїадоною душ-пасіирської діяльності, вступили в полеміку з представниками тіабору єпископа Хомишина".

Вплив А. Шептицького відчувався у кожній ділянці суспільного життя. Його підтримка українських просвітницьких та господарських інституцій мала як матеріальний, гак і. в першу черіу, моральний характер. Підтримка главою Української греко-католицької церкви національного культурно-просвітницького руху мала важливе значення. Традиційно українське село, що було соціальною базою цього руху, перебунаю під беззаперечним впливом греко-католицького священника. Його умасть в національних просвітницьких за господарських установах. з одною боку, служила інтересам цих інституцій, які знайшли в парохіві найкращого організатора своп праці па місцях і з другого - піднімала авторитет самої церкви, що шляхом співпраці з різноманітними світськими товариствами демонструвала свою близькість до повсякденних проблем віруючих.

Церква у цей період була знаним меценатом української культури. Завдяки підтримці митрополита у Львові було створено Український Національний Музей, який постійно поповнював власні фонди найкращими творами українських митців. За сприяння ієрархів церкви найздібніша мистецька молодь отримувала можливість навчатися в найкращих європейських школах, а після повернення додому' саме церква ставала основним замовником їх творів. Мигрополиг Шептицький врятував для української культури вже налівснольщеною визначною маляра О. Новаківською. посприявши переїзду майстра із Кракова до Львова, де для нього було створено всі умови для пряні Після смерті О. Новаківського митрополит фінансував створену малярську школу. А. Шептицький викупив у колишнього київського видавця ІДзиковського авторські права па більш як 350 творів, між якими були зовсім невідомі твори М. Лисенка. інших визначних українських композиторів, та ініціативою греко-католицьких священників

найкращими галицькими майстрами були створені зразки творів українського церковного мистецтва. Підтримуючи просвітницьку працю світських митців та установ. Греко-католицька церква у період між двома світовими війнами розвинула власну активну культурну, освітню, виховну, наукову, господарську та добродійну діяльність, завданням якої було виховання українського населення Східної Галичини в релігійному і національному дусі.

Основним напрямом просвітницької діяльності греко-католицької церкви було виховання підрастаючого покоління. Ієрархія церкви та клір створили цілісну систему, що була покликана ширити християнське виховання.

Необхідно зазначити, що на території Східної Галичини в 20 - 30-х роках були всі умови для успішного здійснення християнського виховання молоді. Українська греко-католицька церква що була його пропагандистом, мала величезний вплив на українське суспільство, переважна більшість галичан були практикуючими католиками і свідомими своєю батьківською обов'язку у справ, виховання дітей. Можна вважати сприятливим ставлення польської державної влади до питань християнського виховання. Католицька церква у II Речі Посполитій мала широкі права в школі, отримала великі можливості у вихованні молоді. Можна стверджувати, що збереження національної освіти в цей період українці мають завдячувати значною мірою присутності в школі греко-католицького священника.

Українське духовенство намагалося не втратити зв'язок із тією частиною молоді, яка після закінчення середніх шкіл вливалася в лави студентства. Українській молоді, особливо сільській, було важко адаптуватися у вищих навчальних закладах Львова, бо її оточувало в основному загалом польське та єврейське середовище. В таких умовах перед українським духовенством стояло особливе важливе завдання, зберегти молодь для рідного обряду, що, в свою чергу, означає збереження найбільш

діяльної та освіченої частини молодшого покоління для нації. В 1932 році у Львові було створено Академічне душпастирство, завданням якою було надавати духовну опіку українській студентській молоді міста.

Однією з найбільш продуктивних форм виховання молоді в релігійному та національному дусі була організація та ведення молодіжних релігійних товариств та організацій.

Найбільш масовим з глибокими історичними традиціями молодіжним релігійним об'єднанням у Східній Галичині було Марійське товариство молоді. Об'єднаний марійський молодіжний рух в Західній Україні у міжвоєнний період налічував до 25 тисяч членів. Іншою малоросійською молодіжною релігійною організацією було об'єднання, що мало назву "Католицька Акція Української Мокші" (КАУМ), поштовхом до утворення якого стало релігійно-національне свято "Українська Молодь Христова", що відбулося 7 червня 1933 року.

Крім того у міжвоєнний період у галичині діяло студентське релігійне товариство "Основа" та ряд місцевих релігійних молодіжних організацій.

Досліджуючи виховну діяльність українського духовенства, неможливо не відзначити ту працю, яку проводив греко-католицький клір у справі опіки над українськими сиротами. У повоєнній Галичині були створені спеціальні інституції, на які було покладено завдання опіки над сиротами. Більшість сирітських захистів, що існували в галичині в 20 - 30-ті роки, були ведені греко-католицькими священиками і монахами та існували на кошти церкви. Діяльність греко-католицького духовенства, спрямована на християнське виховання сиріт, мала надзвичайно велике значення. Вона забезпечувала збереження релігійних та національних почуттів сотень та тисяч українських дітей, сприяти їхньому виживанню.

Церква як в першу чергу ідеологічна інституція не обмежувалася справою виховання молоді, вона брала безпосередню участь у формуванні

світогляду старшого покоління громадянства поглибленні та збереженні його християнського характеру. Ця діяльність була вже не стільки виховною, скільки просвітницькою плану.

Як і протягсьбагатьох століть духовенство продовжувало виконувати свій найвищий обов'язок - обов'язок душпастирства. Греко-католицька церква формувала релігійний світогляд українською громадянства, що базувався на католицькій догматиці та православної обрядовості. Належність до греко-католицького обряду визначала не тільки релігійну своєрідність, а й національну самобутність, що для українського населення галичини, яке в 20 - 30-х роках протистояло польському асиміляційному тиску, було особливо важливе. Незважаючи на спроби реформувати церкву чи то в бік її латинізації (Хомишин та його однодумці), чи то в бік візантійства (Костельних), чи то пристосувати до "сучасних умов" (певні кола інтелігенції жваво обговорювали потребу зміни "мертвої" старослов'янської мови богослужіння на сучасну українську), вона у міжвоєнний період зберегла свою традиційність і надалі виконувала свою місію, опираючись на власний історичний досвід. Релігійна просвітницька діяльність церкви у цей час виявлялася в організації проведення віруючими постійних релігійних практик, масових місій та різноманітних реколекцій, створенні релігійних об'єднань і братств, ширенні каюлицької преси та релігійної літератури.

Багатогранна праця церкви вимагала наявності організованої високоосвіченої армії духовних провідників. Тому пріоритетним напрямом просвітницької діяльності церкви залишався розвиток релігійної освіти та науки.

Система релігійної освіти греко-католицької церкви у міжвоєнний період у Галичині будувалася таким чином: у церковній провінції лише дві Малі семінарії у Львові та Рогатині та три духовні семінарії: Станіславська, Перемишльська і Львівська, На базі останньої в 1928 році було утворено Греко-католицьку Богословську Академію (ГКБА). ГКБА - єдиний

український вищий навчальний заклад у II Речі Посполитій, незважаючи на свою коротку історію», став твердинею української науки. Викладачами Академії були не лише вчені-теологи, а й видатні світські науковці: 1. Крипякевич, К. Чехович, Я. Пастернак, М. Чубатий та інші. Утворення поряд із теологічним факультетом філософського, плани щодо» організації правничого факультету говорять, що ієрархія греко-католицької церкви прагнула створити навчальний заклад загальнонаціонального значення. В умовах, коли польська влада будь-яким чином намагалася позбавити українську молодь Галичини можливості навчатися у вищих учбових закладах, закривши українські кафедри у Львівському університеті, дозволивши вступати у вузи лише тим громадянам, що служили у польському війську. Ускладнивши виїзд на навчання за кордон, переслідуючи Український Таємний Університет, українське громадянство постало перед проблемою втрати національної інтелігенції. За цих обставин церква взяла на себе роль провідника у справі вищої національної освіти.

У міжвоєнний період у надзвичайно скрутному становищі опинилася не тільки галицька студентська молодь, а й українські наукові кола. Важку фінансову кризу переживало "Наукове товариство ім. Т. Шевченка" (НТШ). Це спонукало ієрархію церкви до утворення українською богословського центру. Цим центром стало утворене на зразок наукових академій в 1923 році Українське Богословське Товариство (БНТ).

Потужішим чинником у просвітницькій діяльності церкви були греко-католицькі монаші чини. Ченці та черниці стали однією із найдіяльніших частин галицького громадянства на ниві українського просвітництва.

Українське греко-католицьке духовенство у період між двома світовими війнами, так само як і в XIX столітті в часи "Руської трійці", відкрило першорядну роль у культурно-освітньому та соціально-економічному житті українців Галичини та Закарпаття. Безперечно, просвітницька діяльність церкви мала в першу чергу християнський,

католицький характер, однак для віруючих галичан греко-католицька церква залишалася і національною інституцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Оpubліковані джерела.

1. Документи розповідають. Ужгород, 1971. 189 с.
2. Правда про унію: Документи і матеріали. Львів. 1981. 448 с.
3. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1994. Том II, книга 1. Львів: Місіонер. 1998. 571 с.
4. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1994.-Том II, книга 2. Львів, Місіонер, 1999. 1093 с.
5. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Т. 1. Львів: Свічадо, 1995, 523 с.

II. Монографії статті тези повідомлень.

6. Алексеев В. А. Иллюзии и догмы . М.: Наука, 1991. 400 с.
7. Бакулов А. Ии-Эжен Иеве - свидетель трагедии. М. Наука 1. 1990. №2. С. 22-26; №3. С. 32-35.
8. Божук Г.В. З історії антиклерикального руху Закарпаття у 20-х роках ХХ ст.//Питання історії СРСР. Вип 15. Харків. 1973. С 107-115.
9. Болдижар М.М. Антинародна діяльність уніатської церкви на матеріалах Ужгородської унії. Львів. 1980. 199 с.
10. Боддижар М.М. Уніатство: правда історії та вигадки фальсифікаторів. - Львів. 1988. 143 с.
11. Букович Д., Гойдош А. Діяльність уніатської церкви на Закарпатті. II Документи розповідають Ужгород. 1971. С. 76.
12. Васьків А. Греко-католицька церква і діяльність Католицької акції у Східній Галичині (30-ті рр. ХХ ст.). // історія релігій в Україні. Тези

повідомлень IV круглого столу (Львів, 9-10 травня 1994 року). К., Львів, 1991. С. 31.

13. Васьків А. Політика польської адміністрації у ставленні до Української греко-каголицької церкви , 20-30 рр. ХХ ст.. // Історія релігій в Україні. Тези повідомляють VI круглого столу .(Львів 3-8 травня) Львів. 1996. С. 33-34.

14. Васьків А. Церква і радикали . II Людина і світ. 1997 .№2 С. 18-20

15. Геник Л. Філософська освіта у Львівській Богословській Академії (1928-1944 рр.). II Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11-13 травня-1998 року). Львів. 1998, С.59-61.

16. Гунчак Т. Україна : Перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії К. 1993. 188 с.

17. Диакон Василий. Леонид Федоров. Жизнь й деятельность. Львов. 1993,- 835 с.

18. Добош О. Унія на Україні: Вік ХХ. -Б.м. -1996. 144 с.

19. Добрецова В.В. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму: Про контрреволюційну діяльність буржуазно-націоналістичігик і клерикальних оріанізацій на західноукраїнських землях У 20-30-х роках та боротьбу проти прогресивних сил Львів. 1976. 204 с.

20. Добрычев В. В Тени святого Юра М: Наука, 1971. 136 с.

21. Заглада О. Митрополит Шептицький і український національний рух.// Історія релігій в Україні: Тези повідомлень Міжнародного V куглого столу (Львів. 3-5 травня 1995 року). К., Львів 1995. С. 170-172.

22. Замлинський В. Шлях чорної зради. Львіа 1969. 168 С. Історія України., Керівник авт. кол. Ю. Зайцев. Львів. 1996.- 488с.

23. Історія Української РСР: У 8 Т. 10 кн. Т. 6. 1С, К. 1977. 543 с.

24. Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис) К. 1991, 104 с.
25. Матлашенко Н. Наукова та видавнича діяльність Богословського наукового товариства (Львів. 1923-1942 рр. (//Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглий) столу (Львів, 11-13 травня 1998 року) Львів, 1998 С. 144-145.
26. Мигрополит Евлогий (Георгиевский). Путь моей жизни: Воспомишшия. - М., 1994., 621 с.
27. Москалюк М. Андрей Шептицький і Український Католицький Союз// Історія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародноо круглою столу (Львів, 3-8травня 1996 року). Львів, 1996 С. 145- 147.
28. Олекпок М. Греко-католицька церква і Український спортивний рух на Західній Україні у 20-30-х рр. XX століття // Історія релігій в Україні; Тези повідомлень V Міжнародною круглою столу (Львів, 3-5 травня 1995 року). К. Львів, 1995. С. 293-296.
29. Опря А. Ставлення православного духовенства України до соціалістичних ідей на початку XX століття. // Релігія в Україні: Дослідження. Матеріали II, Львів, 1994. С. 79-82.
30. Петляков П.А. Уніатська церква - ідейний ворог трудящих. (Критика ідеології і політики клерикального антикомунізму). Львів, 1976. 155 с.
31. Петляков П.А. Уннатская церковь орудие антикомуннзма й антисоветизма. Львов, 1982. 168 с.
32. Сабат Н. Праця А. Шептицького на полі національного виховання: "Свій народ, український, любимо християнською любов'ю". II Ідея національної церкви в Україні. (Матеріали Всеукраїнеької науково Практичної конференції). Тернопіль, 1997. С. 113-115.

33. Сливка Ю. Ю. Боротьба КПЗУ проти клерикалізму, за атеїстичне виховання трудящих. II Заграва волі: З історії Комуністичної партії Західної України. Львів, 1970. С. 225-235.
34. Сливка Ю. Ю. Борогьоа трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення К., 1973р. 252с.
35. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії Л., (1920-1939). К.. 1985р. 271 с.
- 36.Стспанюк Г. Участь Греко-католицького духовенства в державному будівництві ЗУНР (1918-1923 рр). // Ідея національної церкви в Україні. (Матеріали Всеукраїнеькоїнауково-практичної конференції). Тернопіль, 1997. С. 135-138.
37. Стоколос Н. Діяльність митрополііа Шептицького на ниві українського екуменізму (30-40 рр. ХХ ст.). II Історія релігій в Україні: Тези повідомлені-IV круглого столу (Львів. 9-10 травня 1994 року). К. Львів.. 1994. С. 174-176.
38. Ступницький С.Л. З історії поширення атеїзму в Західній Україні (20-30 роки ХХ ст.). II Укр. істор. журнал. 1966. №9. С. 103-106.
- 39.Сурмач О. Йосип Сліпий на чолі греко-католицької Богословської Академії. // Історія релігій в Україні: Матеріалі VIII Міжнародного круглого столу (Львів. 11-13 травня ,1998 року). Львів, 1998. С. 257-259.
- 40.Суханова З., Сулима-Мантлашенко Н Андрей Шептицький: Реалії хресного шляху. // Дзвіль 1991. № 1. С. 89-96.
- 41.Тіменик З. Митрополіі Іларіон (Огігнко) і митрополит Андрей Шептицький про духовність мови в контексті державотворення. II Релігія в Україні: Дослідження. Матеріали. Львів. 1994. С. 61-69.
- 42.Тожецький Р. Митрополіг Андрей Шепгицький. // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. Число 1. Львів, 1993. С. 109-121.

43. Уніатство і клерикальний антикомунізм. К., 1982. 301 с.
44. Філіпович Л. Проблема національної церкви в боголовській спадщині мірополитів Андрея (Шептицького) та Іларіона (Огієнка), II Релігія в Україні Дослідження. Матеріали II. Львів. 1994 С.107-114.
45. Хаварівський У. "Українська молодь Христові" // Ідея національної церкви в Україні. (Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції). Тернопіль, 1997, С. 161-164.
46. Шиш А.З. Крах католицької дії на західноукраїнських землях. // Укр. істор. журнал. 1971. - № 9. С. 45-54.
47. Яремчук В. Одна з сторінок українсько-польського протистояння у Східній Галичині (До повернення митрополита Андрея Шептицького у Львів у 1923 році). II Історія релігій в Україні: Тези повідомлень III круглою столу (Львів, 3-4 травня 1993 року). К. Львів. 1993 С. 132-133.

III. Енциклопедії, довідники.

48. Волошин А. Підкова І. З., Шуст Р.М. Довідник з історії України: У 3-х т., Т. 1. К., 1993. С. 111-112.
49. Голодомор. // Підкова І.З., Шуст Р.М. ДОВІДНИК З історії України: У 3-х т.-Т. I К. 1993. С. 148.
50. "Дзвони". //Енциклопедія Українознавства: Словникова частина Т.2, Львів, 1993р. С. 508.
51. Записки Чина св. Василя Великого". II Енциклопедія Українознавства: Словникова частина Т. 2. Львів, 1993. С. 746.
52. Назарко І. Василяни // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина Т. I. Львів, 1993. С. 213-215.
53. Фредро А // Большой энциклопедический словарь: В 2-х т. Т. 2.М.. 1991, С. 575.

54. Швагуляк М. "Пацифікація". // Довідник з історії України: у 3-х т. Т. 2. К., 1995, С. 343-344.

Примітки:

1. Болдижар М.М. Антинародна діяльність уніатської церкви (На матеріалах Ужгородської унії). Львів: Каменяр 1980, 199с.
2. Болдижар М.М. Уніатство: правда історії та вигадки фальсифікаторів. Львів: Каменяр 1988, 143с.
3. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 47.
4. Болднжар М.М. Уніатство... С. 59.
5. Там само. С. 38.
6. Добрецова В.В. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму: Про контрреволюційну діяльність буржуазно націоналістичних і клери кальних організацій на західноукраїнських землях у 20 30 х роках та боротьбу проти них прогресивних сил. Львів, 1976. С. 46
7. Петляков П.А. Уніатська церква ідейний ворог трудящих.
8. Критика ідеології і політики клерикального антикомунізму. Львів: Каменяр, 1976. 155 С. його ж. Униатская церковь орудне антикоммунизма й антисоветизма Львов: Каменяр, 1982. 168 С.
9. Петляков П.А. Уніатська церква... С. 89. ю
10. Замлинський В. Шлях чорної зради. Львів, 1969. С. 44.
11. Петляков П.А, Униатская церковь... С. 88.
12. Петляков П.А. Уніатська церква... С. 71.
13. Роод Вим. Рим и Москва: Отношения между Святым Престолом и Россией/Советским Союзом в период от Октябрьской революции 1917 г. до 1 декабря 1989 г. Львов, 1995. С. 98.
14. Сливка Ю.Ю. Боротьба КІІЗУ проти клерикалізму, за атеїстичне виховання трудящих // Заграва волі: 3 історії Комуністичної партії Західної

України. Львів, 1970; його ж. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. К., 1973; його ж. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920 1939). К., 1985.

15. Божук Г.В. З історії антиклерикального руху селян Закарпаття у 20 х роках ХХ ст. // Питання історії народів СРСР. Вип. 15. Харків, 1973.

16. Ступницький С.Л. З історії поширення Західній Україні (20 30 іроки ХХ ст.). //Український історичний журнал. 1966. №9

17. Шиш А.З. Крах католицької дії на західноукраїнських землях. // Український історичний журнал. 1971. № 9.

18. Уніатство і клерикальний антикомунізм. К., 1982.

19. Добош О. Унія на Україні: Вік ХХ. Б.м. 1996.

20 Там само. С. 67 - 68.

21. Там само. С. 59 - 60.

22. Мачук 2001

23.. Марчук 2004 С. 96

24. Там само. С. 104

25. Документи розповідають. Ужгород, 1971; Правда про унію: Документи і матеріали. Львів, 1981.

26. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899 1994. Том II, книга 1. Львів; Місіонер, 1998. 571с.

27. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899 1994. Том II, книга 2. Львів; Місіонер, 1999. 1093с.

28. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899 1944. Т. I, Львів: Свічадо, 1995, 523с. С. 66 - 67.

29. Диакон Василий. Леонид Федоров ... Жизнь и деятельность. Львов, 1993. С. 11.
30. Добош О. Унія на Україні: Вік ХХ. Б.м. 1996. С. 11.
31. Добош О. Вказана праця. С. 11.
32. Диакон Василий. Леонид Федоров... С. 11.
33. Добош О. Вказана праця. С. 11.
34. Фредро А., //Большон энциклопедический словарь: в 2-х т., Т.2. 1991. С. 575;
35. Історія християнської церкви на Україні. (Релігійно-навчий довідковий нарис). К., 1991. С. 44.
36. Добош О. Вказана праця. С. 11-12.
37. Добош О. Вказана праця. С. 13.
38. Там само. С. 14-15.
39. Добричев В. В тени святого Юра. М, 1971. С. 7.
40. Цит. за: Добош О. Вказана праця. С. 14.
41. Там само. С. 15.
42. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький. // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. Число 1. Львів, 1993. С. 111.
43. Добош О. Вказана праця. С. 15-16.
44. Сабат Н. Праця А. Шептицького на полі національного виховання: "Свій народ, український, любимо християнською любов'ю". // Ідея національної церкви в Україні. (Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції). Тернопіль, 1997. С. 114.

45. Яремчук В. Одна з сторінок українсько-польського протистояння у Східній Галичині (До повернення митрополита Андрея Шептицького у Львів у 1923 році) // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень III круглого столу (Львів, 3-4 травня 1993р.). К., Львів, 1993. - С. 132; Добош О. Вказана праця. С. 47.
46. Сливка Ю.Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини... С. 115; Гунчак Т. Україна; Перша половина XX століття: Нариси політичної історії. К., 1993. С. 204
47. Цит. за: Бодджар М.М. Антинародна діяльність... С. 56.
48. Там само. С. 56.
49. Петляков П. А. Уніатская церковь... С. 22.
50. Добош О. Вказана праця. С. 47.
51. Уніатство і клерикальний антикомунізм. К, 1982. С. 40.
52. Там само. С. 41.
53. Петляков П. А. Уніатская церковь... С. 65.
54. Опря А. Ставлення православною духовністю України до соціалістичних ідей на початку XX століття // Релігія в Україні: Дослідження. Матеріали. II. Львів, 1994. С. 80-81
55. Уніатство і клерикальний анти комунізм. С. 4.
56. Уніатство і клерикальний антикомунізм. С. 46.
57. Цит. за: Опря А. Вказана праця. С. 81.
58. Уніатство і клерикальний антикомунізм. С. 47.
59. Цит. за: Петляков П.А. Уніатська церква. С. 48.
60. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 91-93.

61. Болднжар М.М. Уніатство С. 74.
62. Добош О. Вказана праця. С. 67-68.
63. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 105.
64. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 107-108.
65. Цит. за: Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 108.
66. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 109.
67. Болднжар М.М. Антинародна діяльність... С. 93.
68. Петляков П.А. Уніатська церква... С. 74.
69. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 90.
70. Цит. за: Сливка Ю.Ю. Боротьба тру іящих Східної Галичини.. С. 151.
71. Сливка Ю.Ю. Західна Україна... С. 91-92.
72. Цих. за: Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 78.
73. Працда про унію... С. 165-166.
74. Сливка Ю.Ю. Західна Україна.. С. 135
75. Добош О. Вказана праця. С. 52-53.
76. Петля П.А. Уніатська церква С. 20; його ж Униатская цер-ковь... С.27.
77. Божук І. В. Вказана праця. С. 109; Буковим Д А. Дальність уніатської церкви на Закарпатті. // Документи розповідають. Ужгород 1971. С.43-44.
78. Петляков П.А. Уніатська церква.. С. 20.
79. Божук Г.В. Вказана праця. С. 108.
80. Документи розповідають. С. 116-117.
81. Болдижар М.М. Уніатство... С. 25.
82. Буковим Д, Гайдош А. Вказана праця. С. 44.

83. Петляков П.А. Уннатская церковь... С. 46; Історія Української РСР: У 8 т., 73. Кн Т. 6 К., 1977. С. 410.
84. Добрычев В. Вказана праця. С. 62-63.
85. Матлашенко Н. Наукова та видавнича діяльність богословського наукового товариства (Львів, 1923-1942 рр.) // Історія релігій в Україні: Матеріали УШ Міжнародного круглого столу (Львів, 11-13 травня 1998 р.). Львів., 1998. - С. 145.
86. Букович Д. Гайдош А. Вказана праця. С. 41-42.
87. Петляков П.А. Уніатська церква... С.31.
88. Петляков П.А. Униатская церковь... С. 46.
89. Добрычев В. Вказана праця. С. 67.
90. Божук Г.В. Вказана праця. С. 109.
91. Правда про унію... С. 288.
92. Добош О. Вказана праця. С. 53.
93. Петляков П.А. Уніатська церква... С. 61-62.
94. Болдижар М.М. Уніяіство... С. 77.
95. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 92.
96. Добош О. Вказана праця. С. 76
97. Генік Л. Філософія освіти Львівській Богословській Академії (1928-1944 рр.). // Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11-13 травня 1998 року). Львів, 1998. С.60.
98. Добош О. Вказана праця. С. 77.
99. Митрополит Андрей Шеїтгицький: Жипя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1994. - Том II, книга 2. - Львів; Місіонер, 1999. с. 872.

100. Сурмач О. Йосип Сліпий на чолі греко-католицької Богословської Академії // Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11-13 травня 1998 року). - Львів, 1998. С. 258.
101. Геник Л. Вказана праця. С. 61.
102. Назарко І. Василіяни. // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина - Т.І. Львів, 1993. С. 214.
103. Записки Чина Св. Василя Великого». // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина -Т. 2. Львів, 1993. С. 746.
104. Митрополит Андрей Шептицький : Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944.-Т. 1.-Львів: Свічадо, 1995
105. Добуш О. Вказана праця. С. 77.
106. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1994. - Том II, книга 2. - Львів; Місіонер, 1999. с. 872.
107. Сурмач О. Йосип Сліпий на чолі греко-католицької Богословської Академії // Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглого столу (Львів, 11-13 травня 1998 року). -Львів, 1998. С. 258.
108. Геник Л. Вказана праця. С. 61.
109. Назарко І. Василіяни. // Енциклопедія Українознавства: 72. Словникова частина -Т.І. Львів, 1993. С214.
110. Записки Чина Св. Василя Великого». // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина Т. 2. Львів, 1993. С. 746.
111. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Т. I. Львів: Свічадо, 1995, 523 с.
112. Цит. за: Тімепик З. Митрополит Іларіон (Огієнко) і митрополит Андрей Шептинський про духовність мови в контексті державотворення. II Реаліа в Україні: Дослідження. Мліеріали. III, Львів, 1994.

113. Яремчук В. Одна з єюрінок у країнсько-польською протистояння у Східній Галичині (До повернення митрополита Андрея Шептицького у Львів у 1923 році) // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень з круглого столу (Львів. 3-4 травня 1993 р.) К., Львів. 1993. С. 132-133.
114. Степанюк Г. У часті греко-католицького духовенсі на в державному будівництві УНР (1918-1923 рр.) // Ідея національної церкви в У країні. (Матеріали Всеукраїнської науково-пракіичіни конференції). Тернопіль, 1997. С. 137 - 138.
115. Добош О. Унія на Україні: Вік ХХ. Бм. 1996 С. 47.
116. Митрополит Андрей Шептицький: Житія і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1994. Том 11. книга 2. Львів: Місіонер. 1999. С. 748.
117. Добош О. Унія па Україні: Вік ХХ. Б.м. 1996. - С. 18. т
118. Диякон Василий Леонид Федорон. Жизнь и деятельность. - Львов. 1993. С.685.
119. Петляков А. Уніатська церква ідейний ворог трудящих
120. (Критика ідеології і політики клерикального антикомунізму). Львів: Каменяр, 1976.- 155 С. його ж. Униатская церковь орудие антикоммунизма и антисоветизма. Львов: Каменяр, 1982. С. 19.
121. Добренова В.В, Націоналізм і релігія на службі антикомунізму: Про контрреволюційну діяльність буржуазно-націоналістичних і клерикальних організацій на західноукраїнських землях у 20-30-х роках та боротьбу проти них революційних сил. Львів, 1976. С. 53.
- 122 Добош О. Вказана праця -С. 50.
123. Добрецова В.В. Вказана праця. С. 30
124. Правда про унію... С. 250.

125. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і маєріали 1899-1944. Т. I.-Львів: Свічадо. 1995.-523с.-С, 487.
126. Москалюк М. Андрей Шептицький і Український Католицький Соки. //Ісіорія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародною круглого столу (Львів, 3-8 травня 1996року). Львів, 1996. --С. 146. її,
127. Петляков П.А. Уніатська церква... С64.
128. Добренова В.В. Вказана праця. С. 68.
129. Світильник істини Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928- 1929-1944.-Торонто-Чікаго, 1973.- Частина друга. - С. 34-36.
130. Конференції Архиереїв Української Греко-Католицької Церкви (1902 1937) Львів, 1997. - С. 79.
131. Промова основника на святочнім відкритті греко-католицької Богословської Академії//Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944 - Торонто- Чікаго, 1973. Частина перша, С. 47
132. Значення і устрій Греко-Католицької Богословської Академії// Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944. Торонто-Чікаго, 1973. Частина перша. С. 51,
133. Звіт з організаційної праці та осягів Богословської Академії// Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944 - Торонто-Чікаго. 1973. - Частина перша. - С. 298.
- 134.Звіт з організаційної праці та осягів Богословської Академії у другім трилітті// Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944. Торонто-Чікаго, 1973. Частина перша. С. 302-303.

135. "10-ліття єдиної Української високої школи". Святочна інавгурація I I - го академічного року в Гр -Кат. Духовній Академії у Львові// Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944. Торонто-Чікаго. 1973. Частина перша. С.323.
136. Профессорський збір у рр. 1937/38-39// Світильник істини; Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944. Торонто-Чікаго, 1973. Частина перша. С. 161
137. Аби В. Митрополит Йосиф Сліпий як науковець і науковий організатор// Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944. Торонто-Чікаго. 1973. Частина друга. С. 230.
138. Світильник істини: Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928-1929-1944. Торонто-Чікаго. 1973. Частина перша. С. 188
139. Богословське наукове товариство у Львові Світильник істини Джерела до історії Української католицької богословської Академії у Львові 1928-1929-1944 Торонто-Чікаго 1971 Частина перша
140. Петляков П.А. Уніатская церковь С.106
141. Москалюк М. вказана праця С. 140-147
142. Будкович Д. Гайдош А. Діяльність уніатської церкви на Закарпатті . иль Ужгород Карпаїи. 1971 С. 54 и 20
143. Добош О. Вказана праця С.54 .
- 144 Шиш А.З. Крах католицької дії С. 47
145. Васьків А. Греко-Католицька церква і її діяльність у східній Галичині у 30-тіроки .
- 146 . Добош О. Вказана праця. С. 55.

147. Шиш А.Х. вказ. праця С. 47;
148. Петляков П.А.. Уніатська церква С. 65
149. Шипш А.В. Вказана праця С. 49.
150. Шиш А.В. Вказана праця. С. 46-47,49.
151. Васькш А. Грско-католицька церква... С. 31.
152. Добрецов В.В. Вказана праця. С 70.
153. Петляков П.А. Уніатська церква. С. 67-68,
154. Шиш А.З. Вказана праця С. 52.
155. Петляков П.А Уніатська церква С. 167
156. Добрецова В.В. Вказана праця. С.70.
157. Харківський У. «Українська молодь Христова» Ідея національної церкви в Україні (Матеріал Всеукраїнської науково-практичної конференції*). Тернопіль. 1997. С. 163.
158. Там само. С. 163-164.
159. Петляков П.А, Уніатська церква... С. 109.
160. Петляков П.А. Уніатська церква... с 47.
161. Добрецова В. Н. Вказана праця. С. 25.
162. Олексюк М. Греко-католицька церква і Український спортивний рух на Західній Україні у 20-30-х рр. ХХ століття. // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень V Міжнародного круглого столу (Львів, 3-5 травня 1995 року).К., Львів. 1995. С. 294.
163. Добрецова В.В. Вказана праця. С. 70.
164. Олексюк М. Вказана праця. С. 295
165. Васьків А Церква і радикали. //Людина і Світ. 1997. №2. С. 18

166. Болдижар М.М. Уніатство... С. 71-73.
167. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 71.
168. Там само.-С. 135.
169. Петляков П.А. Униатская церковь... - С. 69.
170. Болдижар М.М. Уніатство... С 75.
171. Документи розповідають. С. 145-146,
172. Петляков П.А. Униатская церковь... - С. 69-70.
173. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 79.
174. Петляков П.А. Уніатська церква С. 72-73
175. Петляков П.А. Униатская церковь... С. 88.
176. Петляков П.А. Уніатська церква... С. 72-73
177. Петляков П.А. Униатская церковь... С. 88.
178. Петляков П.А. Униатская церковь... С. 88.
179. Митрополит Андрей Шептицький : Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Львів: Свічадо. 1995-523с. С. 294-295.
180. Цит. за. Васюта І.К. (селянський рух на Західній Україні в 1919-1939 рр.- Львів, 1971. С. 113
181. Митрополит Андрей Шептицький Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1994., Т. 2, Книга І. Львів: Місіонер. 1998. С. 477.
182. Суханов З., Сулима-Матлашенко Н. Вказана праця.
183. Добрецова В.В Вказана праця С. 46
184. Дзвін. /Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. Т . 2. Львів, 1993. С. 508.

185. Цит за: Суханова З., Сулима-Матлашенко Н Вказана праця С. 94
- 186 . Голодомор Підкова І.З., Шуст Р.М. Довідник з історії України: У 3-хт. Т. I., К., 1993. С. 148.
187. Петляков П.А. Уніатська церква С. 77.
188. Алексеев В.А. .Илюзии в догмі . М.. 1991. С. 179. 182.
189. Митрополит Евлогій (Георгиевский). Путь моей жизни Воспоминания М. 1994 С 507-569.
190. Цит за: Митрополит Евлогій (Георгиевский). Вказана прани. С. 569
191. Болдижар М.М Антинародна діяльність С. 96-97'.
192. Бакулов А. Ии-Сжен Неве свидетель трагедии //Наука і релігія 1990 -№2 С. 22.25
- 193.Бакулов А. Ии-Сжен Неве свидетель трагедии //Наука і релігія 1990 -№3 С 32
194. Бакулов А. Ии-Сжен Неве свидетель трагедии //Наука і релігія 1990 -№3 С 32-33
195. Роод Вим. Рим и Москва., С. 98, 100.
196. Там само, - С 82
197. Петляков П.А. . Уніаіська церева
198. БолдижарМ.М Антинародна діяльність.. - С. 100.
199. Стоколос Н. Діяльність митрополита Шептицького на ниві українського еуменізму (30-10-і рр. ХХ ст.). Н Істрія релігій в Україні: Гелі повідом ієньІУ круї ют сіо іу (Львів, 9-10 гривни 1994 року) К., Львів, 1994. С. 175.
200. Добрычев В. Вкачана праця. С. 59.
201. Добош О. Вкачана праця. С. 62.

202. Петляков П.А. Униатская церковь... С. 91.
203. Тімепнк З. Вкачана праця. С. 67-68.
204. Добош О. Вкачана праця. С. 62.
205. Добрецова В.В. Вказана праця. С. 139.
206. Ступницький С Л. Вказана праця. С. 104.
207. Цит за. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 130.
208. Сливка Ю.Ю. Боротьба К1 ІЗУ... - С,228.
209. Уніатство і клерикальний антикомунізм. С. 27
210. Болдижар М.М. Антинародна діяльність... С. 131.
211. Правда про унію... С. 191.
212. Васюта І.К. Вказана праця. С. 113.
213. Петляков П.А- Униатская церковь... С. 94.
214. Документи розповідають. С. 149.
215. Уніатство і клерикальний антикомунізм. С. 28.
216. Документи розповідають С. 150-151.
217. Правда про унію... С. 246.
218. Ступницький С.Л. Вкачана праця. С. 104-105.
219. Цит. за: Уніатство і клерикальний антикомунізм. С. 29.
220. Правда про унію... С. 179.
221. Митроплит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1991-1994. -Том II, книга I.-Львів; Місіонер, 1998. С. 487.
222. Цит. за: Уніатство і клерикальний антикомунізм. С. 35.
223. Васьків А. Церква... С. 19.

224. Заглада О. Митрополит Шептицький і український національний рух. //Історія релігій в Україні: Тези повідомлень V Міжукраїнського круглого столу (Львів, 3-5 іравня 1995 року). К., Львів, 1995. С. 171-172.
225. Митрополит Шептицький: Життя і діяльність. Документ і матеріали. 1899-1994. - Том II, книга 1. Львів; Місіонер, 1998. С. 480- 481.
226. Шпаїуляк М. "Пацифікація"// Довідника історії України; У 3-хт. Т.2 К., 1995.-С. 343.
227. Васюта І.К. Вкачана праця. С. 121.
228. Швагуляк М. Вкачана праця. С. 343-344.
229. Історія України. / Керівник акт. кол. Ю.Зайцев. Львів, 1996. С.274.
230. Митрополит Андрей II Іептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1994. Том II, к, гага 1, Львів; Місіонер, 1998. С. 466- 467.
231. Суханова З., Сулима-Матлашенко II. Вкачана праця. С. 94.
232. Васьків А. Політика польської адміністрації у ставленні до Української геко-католицької церкви (20-30 рр. XX ст). // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародного круглого столу (Львів, 3-8 травня 1996 року). Львів. 1996. С. 34.
233. Суханова З., Сулима-Матлашенко Н. Вказана праця. С. 94, 110-111 Васьків А. Церква... С. 19-20.
234. Фідінович Л. Проблема національної церкви в богославеській спадщині митрополита Андрея (Шеіпицькоїю) та Іднріона (Огієнка). // Релігія в Україні: Дослідження. Матеріали. II. Львів, 1994. С. 107. Добош О. Вказана нраня. С. 60.
235. Петляков П.А. Уніатська церква. С. 65.
236. Добош О. Вказана праця. С. 50